

др Мирослав Милошевић
доцент Правног факултета у Београду

IUS QUIRITIUM И ПОСТАНАК РИМСКЕ ВИНДИКАЦИЈЕ

Иако је један од најстаријих облика судског поступка у Риму, *legisactio sacramento in rem*, значајно утицао на стварање савременог појма апсолутних права, његово порекло је остало неразјашњено. Решење овог проблема није могуће без утврђивања изворног значења појма *ius Quiritium*, који повезује централни акт овог поступка (*vindicatio*) са другим инструментима апсолутних права.

Уколико се прихвати да је овај термин означавао појединачни правни акт којим је установљена спорна правна ситуација, а не (како се обично верује) синоним за правни поредак, настанак поступка *in rem* и виндикације се може објаснити социјалним и политичким околностима које обележавају историју Рима у периоду формирања града-државе.

Кључне речи: *Ius Quiritium*. - *Legisactio*. - *Vindicatio*.

I.

Обично се сматра, не само у круговима стручњака за модерно право већ и међу романистима, да је римско право утицало на савремене правне системе искључиво захваљујући достигнућима класичног периода, пре свега раду претора и правника. Са тог становишта изучавање првобитног римског *ius civile* имало би углавном смисао историјског увода, чији се значај за разумевање утицаја римског права практично своди на упознавање генезе појединих термина и архаичних форми које је у пракси одржавао традиционализам Римљана. Само по себи се ово старо право, међутим, не би истицало међу правним системима других заједница на сличном степену развоја - какви су, на пример, били грчки градови.

Овакво гледиште, уопштено посматрано, није нетачно: "велико" римско право је заиста било производ настојања да се превазиђу ограничења правног наслеђа; истина је, такође, и да *ius civile vetus* има опште одлике својствене већини старих и архаичних права. Ипак, већ у његовим оквирима настају неке специфично римске творевине, које су - уз бројне промене и прилагођавања током каснијих векова - не само опс-

тале, него и извршиле знатан утицај на формирање данашњих правних појмова. Најпознатији и највише истраживани пример је, вероватно, тестамент. Много је мање запажена (а можда по домашају далекосежнија) једна особеност старог *ius civile* у области заштите права.

Судски поступак се, наиме, у примитивним правима по свему судећи обликовао кроз санкционисање деликата (1), да би затим - без измена у начелним одликама - био примењен и на решавање спорова из правних послова. У оба случаја се тужилац позивао на повреду права од стране туженог и тражио због тога његову одговорност: отуда су њихове улоге у поступку јасно раздвојене, а коначни исход је била санкција у облику мање-више формализоване одмазде, која ће временом еволуирати према накнади штете. Првобитни облик таквог поступка у Риму била је *legisactio sacramento in personam*, која показује јасне аналогije са правосуђем у другим сличним правним системима и чије порекло може да се сагледа у основним линијама. Упоредо са овим, међутим, већ у најранијем римском праву постојао је још један облик судског поступка, са одвојеним подручјем примене и заснован на битно другачијим принципима. Ради се о *legisactio sacramento in rem*.

Пре свега, овде је страна која започиње поступак, уместо изјаве о обавези туженог (*dare facere oportere*), износила тврђење о сопственом праву: тај акт се називао *vindicatio* (2). Противник је, уколико је желео да се упусти у спор, морао да одговори на исти начин (*contravindicatio*). Овако успостављен "симетричан" положај странака одржавао се и у даљем току правог, ритуализованог дела проступка (3), па је због тога тешко говорити о "тужиоцу" и "туженом" у данашњем смислу или у оном који је својствен легисакцији *in personam*. На ову разлику се природно надовезује - иако не као њена нужна последица - и немогућност извршења пресуде на личности оне стране која је изгубила спор (путем *manus iniectio*, тада јединог редовног извршног поступка).

У каснијем римском праву је на темељу овог облика легисакције изграђен појам *actiones in rem*, или *vindicationes*, насупрот *actiones in personam* (понекад се само оне називају *actiones*). Ово разликовање је у нововековној правној теорији довело до настанка категорије стварних и, шире, апсолутних права. Због тога питање порекла римског судског поступка *in rem*, односно виндикације која је условила његово одвајање од редовног механизма решавања спорова (4), нема искључиво правно-историјски значај.

(1) Ово је став који се ретко у литератури формулише изричито, на општи начин (као што, на пример, чини Вебер, *Привреда и друштво*, I, Београд 1976, 542; 544), већ се по правилу подразумева.

(2) Данас се овај термин сачувао у називу основне својинске тужбе (реивиндикације), па треба нагласити да је у римском праву она имала много шире подручје примене (в. у даљем тексту).

(3) То је био тзв. поступак *in iure* који се, у историјско доба, одвијао пред правосудним магистратом; његов претходни развој - уколико га је било - није оставио трагове у изворима. Други део поступка, пред изабраним судијом-лаиком, поставља посебне проблеме и нема непосредне везе са темом која се овде разматра.

(4) У расправама о историји римског судског поступка обично се легисакције *in rem* и *in personam* хронолошки не раздвајају (в. на пример Cannata, *Profilo istituzionale del processo privato romano*, 1, Torino, 1980, 11; неки чак верују да је *l. a. s. in rem*-старији, в. Nicosia, *Il processo privato romano*, 1 Le origini, 2. ed., Torino, 1986, 101s); али, истраживачи порекла виндикације претпостављају овакав развој.

Проблем, зачудо, ипак није привукао нарочиту пажњу истраживача, а још је мања разноврсност понуђених хипотеза. То донекле може да се објасни чињеницом да оригиналност *l. a. s. in rem* није лако уочити из перспективе самог римског права (5). Значајнији је, вероватно, један "интерни" разлог: виндикација је, преко заједничке вербалне формуле, блиско повезана са манципацијом и *in iure cessio*. Разумљиво је, отуда, да се тежи јединственом објашњењу порекла све три установе, при чему манципација готово традиционално ужива предност. Процесна димензија проблема је тако остављена у другом плану.

II.

Због тога је и до недавно најцеловитији покушај објашњења постанка виндикације, који потиче од Макса Казера, у великој мери подређен његовом тумачењу развоја манципације. Он сматра да је судски поступак *in rem* настао тако што се постепено од редовног, деликтног гоњења крађе одвојила једна уводна расправа, у којој је осумњичени добијао могућност да докаже законито стицање ствари (6). Временом се положај странака изједначио, тако да су обе морале да доказују своје право на ствар, а судија је био дужан да додели победу ономе ко докаже "боље право" (7). Сама виндикациона формула ("*Ego hunc hominem (e. g.) ex iure Quiritium meum esse aio*"), међутим, није изворна већ је преузета од манципације - која, са своје стране, првобитно и није била двострани правни посао, већ акт "једностраног присвајања" (8).

Иако је Казерова теорија подвргавана озбиљним и уверљивим критикама (о чему ће још бити речи) она дуго није имала достојну алтернативу. Тек недавно је, са потпуно оригиналним решењем иступио Јозеф Георг Волф. Он, додуше, као и Казер, настоји да изведе *l. a. s. in rem* из поступка формираног на терену деликата, што је и разумљиво ако се има у виду поменуто преовлађујуће мишљење о пореклу правосуђа. Његово објашњење је, међутим, својеврсни *deus ex machina*: процесне формуле, као уосталом ни правни послови старог *ius civile*, уопште нису творевина обичаја и спонтане еволуције, већ дело стру-

(5) Констатација о *l. a. s. in rem* како о римској особености, а такође и покушаји да јој се нађу аналогije, потичу од аутора који се баве другим старим и архаичним правима (в. Cardascia, *Les lois assyriennes*, Paris, 1969, 74; Thür, *Könne das Altgriechische Recht die Eigentumsdiadikasis?*, Symposium 1977, 59ss). Диожди, на пример, уопште не дотиче ову тему (Diósdí, *Ownership in Ancient and Preclassical Roman Law*, Budapest, 1970).

(6) Kaser, *Eigentum und Besitz im älteren römischen Recht*, 2. Aufl., Köln-Graz 1956, 50ss; *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1966, 67s.

(7) Ово "боље право" Казер назива "Relatives Eigentum", јер ниједна од странака нема обавезу да пружи потпуни доказ о својини, па је сасвим могуће да неко треће лице располаже "бољим правом" него победник у спору. Терет доказа у легисакцији *in rem* је иначе проблем за који су понуђена готово сва замислива решења (cf. Pugsley, *The Roman Law of Property and Obligations*, Capetown-Wynberg-Johannesburg, 1972, 36; Watson, *Rome of the XII Tables: Persons and Property*, Princeton, 1975, 127ss).

(8) "Einseitiger Zugriffsakt", *Eigentum* cit. 107ss. Овакво виђење ране манципације је доста раширено, а зачетник му је Јеринг. Овде посебно ваља приметити да је Бети, у једном готово мистичном тону, слично објашњавао виндикацију - која у том облику свакако не би била процесна радња (Betti, *La vindicatio quale atto del processo reale legittimo*, Rendic. R. ist. Lombardo di scienze e lettere, II, 48(1915), 513ss; *La vindicatio romana primitiva*, estr. da Il Filangieri 1915).

чњака, конструкције изграђене са одређеним циљем и на темељу рационалног правног мишљења (9). У овом случају радило би се о узајамној импутацији деликта (*iniuria*) од стране оба учесника у поступку (10).

Овај несумњиво самосвојан, поред тога и врло брижљиво аргументован предлог до сада није наишао на обимније реакције - огласио се само Казер, нагласивши да остаје при својем дотадашњем гледишту (имајући при том у виду пре свега своју теорију о "релативној својини"), али без потпуније анализе проблема које је Волф отворио новим схватањем порекла виндикације (11).

И из овако сумарног излагања видљиво је да обе теорије имају значајне вредности, нарочито с обзиром на релативно мали простор који ова тема заузима у романистичкој продукцији. И Казер и Волф полазе од опште правоисторијске идеје о пореклу судског поступка, засноване на сазнањима упоредног права, да би затим ту идеју ненаметљиво пренели у римски амбијент и тражили аргументе пре свега у изворном материјалу. Свака од њих, међутим, има и несумњиве слабости. Приговори Казеровом тумачењу углавном су усмерени на његову тезу о "релативној својини" (12), али и на неуверљиво схватање о праоблику манипулације, које има важну улогу у његовом извођењу порекла *l. a. s. in rem* (13). Томе треба додати и недовољно основу претпоставку да је овај поступак настао управо ради заштите својине (14). Третирајући виндикацију углавном изоловано у односу на друге спорне цивилне установе, Волф није изложио примедбама ове врсте; али, тврђење да је процедура *in rem* екпертска конструкција, уз објашњење да и друге форме старог права имају сличну генезу, унапред подлеже озбиљној сумњи. Ограничен на саму виндикацију, овакав став би имао већу вредност: конструкције су у *ius civile* биле релативно бројне и њихова улога у доградњи правног система није била мала (15). Али све оне су стваране ради решавања неког новог, сасвим одређеног проблема у правном животу, када спори развој обичајних усанова није био ефикасан. Да би се бранио Волфов прилаз, требало би да се докаже постојање таквог "развојног скока" код оних односа који ће бити заштићени виндикацијом (тј. прерасти у апсолутна права); то је, опет, тешко изводљиво у оквиру затворене анализе процесног ритуала.

(9) "Expertenwerk, durchdachte Zweckschöpfungen einer rationalen Rechtskunde": v. Wolf, *Zur legisactio sacramento in rem*, *Röm. Recht in d. europ. Tradition*, Edelsbach, 1985, 1.

(10) Идеја је заснована на иначе недовољно јасном и доста дискутованом делу вербалне формуле "*Quando tu iniuria vindicavisti D aeris sacramento te provoco. - Et ego te*", којима се окончава ритуализовани део *l. a. s. in rem*; в *ibid.* 21ss.

(11) У обимном чланку *Zur legisactio sacramento in rem*, ZSS 102(1985), 53ss (B. takode Id., *Altromisches Eigentum und usucapio*, ZSS 105(1988), 122ss).

(12) Capogrossi-Colognesi, *La struttura della proprietà e la formazione dei 'iura praediorum' nell'età repubblicana*, I, Milano, 1969, 122ss и 396ss; Diódsi, *op. cit.* 95ss, cf. 80s).

(13) Diódsi, *ibid.* 69.

(14) Поступак се примењивао и на статусне и породичне односе, па није јасно како би се тамо пренео са терена својине - обрнуто би, у најмању руку, било лакше бранити.

(15) Тако су настали *emancipatio, adoptio, testamentum per aes et libram* итд.

III.

Другим речима, легисакциони поступак *in rem* може да се објасни само у контексту осталих правних форми у којима су се статус слободног грађанина, породична власт и својина изражавали на сличан начин. То су у првом реду раније поменуте *mancipatio* и *iure cessio*. Елемент који им је заједнички са виндикацијом уједно је онај који најјасније показује њихову повезаност са апсолутним правима: то је уводна изјава у којој се лице које предузима неку од ових форми позива на *Ius Quiritium* (16).

Занимљиво је да и Казер и Волф у својим анализама процесног формулара само преко ове реченице прелазе без задржавања, задовољивши се констатацијом да је реч о "својинском тврђењу" (17). Фрази се иначе редовно приписује смисао "инвокације правног поретка", тј. *meum esse ex iure Quiritium* се преводи као "ствар је моја по цивилном праву" (18); такав "рутински" однос према овој формули својствен је не само уџбеницима, него и највећем броју студија о судском поступку, о правним пословима или о старом римском праву у целини.

Због тога је вредна пажње чињеница да ниједан од малобројних аутора који су се озбиљније заинтересовали за *Ius Quiritium* није усвојио овакво тумачење. Најближи му је Гварино, који сматра да се тим термином означавао правни систем "квиритске *civitas*" - како он назива римску заједницу пре изједначења патриција и плебејаца (19). На оријентацију осталих исраживача одлучујуће је утицало запажање о подручју примене овог израза у изворним текстовима: осим у наведеним правним актима (*vindicatio*, *mancipatio* и *in iure cessio* - спорно је да ли и ту увек) само још у напоменама римских правника о стицању римског грађанства од стране Латина (20). Напротив, нема га у облигационим правним пословима или формулама тужби *in personam* (где би се, рецимо, природно очекивало "*dare facere oportere ex i. Q.*").

Ово је први уочио Митајс и на тој основи дошао до закључка - истина, у опрезној форми - да у формули виндикације израз "*ex iure Quiritium*" указује на апсолутност права, тј. да ова тужба штити право које делује према свим римским грађанима (*Quirites*) (21). Упркос прилично видљивом недостатку да "ни почетник у латинском не би на тај начин изразио дејство *erga omnes*" (22), ово објашњење је оставило изванредан траг у литератури о старом римском праву (23).

(16) "*Ex iure Quiritium meum esse aio*", односно "*e. i. Q. liberum esse aio*" и сл. Beh je De Francisci (Il trasferimento della proprietà, Padova, 1924, 78), критикујући Казерове претходнике констатовао да ова формула недвосмислено изражава апсолутност права.

(17) "Eigentumsbehauptung", в. Kaser, *Zur I.a.s.i.r. cit.*, 67; детаљније у ZSS 105 cit., 123 Wolf, *op. cit.*, 12.

(18) У Јустинијановим Институцијама (1. 2. 2.) *Ius Quiritium* је синоним за *Ius civile*. Мање је очигледно, али је такође несумњиво, да такве синонимије нема у класичним текстовима.

(19) Guarino, *Ius Quiritium*, IURA 1950, 1, 265ss (cf. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III (3. Aufl.), Leipzig, 1887, 7n2).

(20) У облику фразе "*Ius Quiritium consequi*", Gai inst. 3.72s; Ulp. reg. 2ss. Cf. Cic. p. Caec. 33.96.

(21) Mitteis, *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians*, 1. Leipzig 1908, 66s.

(22) Guarino, *op. cit.*, 268. Али, он околност да се израз појављује само код апсолутних права објашњава "исцрпљењем" овог правног система пре настанка облигација - што је мало вероватно са правноисторијског становишта (в. напомене 1 и 4).

Предлози осталих истраживача се у још већој мери удаљавају од значења које је, под утицајем Јустинијанових Институција, за општу литературу о римском праву практично неспорно. У свом првом раду на ову тему Фернан де Вишер је још увек био склон да *ius Quiritium* сматра називом за правни поредак, или бар за један његов део (24). То је, уосталом, било и недовољно доследно, јер у исто време он начелно одбацује такву могућност, констатацијом да би било без преседана позивање странака на сопствени правни поредак у унутрашњем приватноправном саобраћају (25). Због тога је Франческа Боца, на основу сопственог обимног истраживања извора, закључила да би *ius Quiritium* требало разумети као статусну одредбу грађанина и војника (формула реивиндикације би, према томе, значила "ствар је моја по праву грађанина") (26). Приликом свог поновног сусрета са овом темом, Де Вишер се определио за сасвим блиско тумачење да је реч о називу за "сферу субјективног права", односно за права која су заснована на статусу грађанина (27).

Ни ауторитет Фернана де Вишера није био довољан да ова интерпретација изврши неки утицај на истраживаче порекла судског поступка *in rem* или правних односа који су њиме били заштићени. Разлог свакако није њена неуверљивост, а још мање евентуалне предности традиционалног схватања: вероватнији разлог је у томе што нова теорија није давала ослонац за истраживања у овим областима. Она је сугерисала римску ексклузивност својине, посебно на *res mancipi* (28), али није отварала нове могућности разумевања ране историје својинских инструмената. Њена примењивост на друге односе заштићене виндикацијом била је још сумњивија (29).

С друге стране, један број аутора је решење потражио на плану повезаности старог *ius civile* са религијом - која, када је реч о другим правним установама (раним уговорима, на пример, па и самом *sacramentum*-у у легисакцијама), једва да може бити спорна. Тако је настало тумачење да је *ius Quiritium* првобитно представљао ритуал из којег настаје апсолутно право (30). Схваћен на овај начин, израз би означавао неку врсту правног основа, истина изван контекста познатих установа

(23) Својевремено га је подржао и Казер (*Das Altrömische ius*, Göttingen, 1949, 77).

(24) De Vissher, *Autour du ius Quiritium*, Festschrift Schulz, II, Weimar, 1951, 71ss, где износи мишљење да је *i. q.* био скуп законодавних мера које су Римљани усвојили да би се њихово право разликовало од осталих латинских права. Својеврстан куриозитет је његово уверење да те мере нису старије од IV века п.н.е., а као пример наводи закон (?!) о одржају (*usucapio*).

(25) *Ibid.* 76.

(26) Bozza, *Ius Quiritium*, Studi Senesi 64 (1952), 1-35. Она наглашава да није реч о праву било ког грађанина, већ само оних који су улазили у редовни састав војске (*exercitus centuriatus*), в. 27ss.

(27) De Vissher, *Ex iure Quiritium*, Mélanges Levy-Bruhl, 1959, 317ss.

(28) Уколико се прихвати мишљење (иначе доминантно) да су само оне изворно биле предмет виндикације (в. касније у тексту).

(29) Тиме је био мотивисан Боцин напор да докаже неаутентичност података о *vindicatio filii* и *vindicatio in libertatem* (*op. cit.*, 12ss).

(30) Тако Levy-Bruhl, *Recherches sur les actions de la loi*, Paris, 1960, 39s; Santoro, *Potere ed azione nell'antico diritto romano*, Annali Univ. Palermo, 30(1967), 141ss; 213ss; 232ss.

римског права, али ипак конкретизованог на спорни правни однос. Такав приступ омогућава занимљиве претпоставке о предисторији легисакционог поступка (31), али не уноси много светлости у проблеме о којима је овде реч. Његова основна вредност је у томе што указује на вероватноћу да *ius Quiritium* није општа одредба поретка или положаја неке категорије лица, већ појединачни правни акт.

Управо је доказивање ове тезе представљало основни циљ рада који је, тридесетих година, објавио Синајски (32). Чланак је прошао незапажено чак и у поређењу са осталим на исту тему, свакако због претеране амбиције аутора: он је, наиме, закључио да је *ius Quiritium* нека врста инвеституре, генералног овлашћења за стицање права које је скупштина додељивала појединцу, и на тој основи покушао да објасни готово све опскурне појмове старог *ius civile*. Вредна пажње је, међутим, његова констатација да са становишта језика римског права *ius Quiritium* не би могао да означава извор права или правило: на њих се у римским текстовима упућује предлогом "*secundum*", док предлог "*ex*" увек указује на правни основ (33). Због тога би и овај израз требало схватити као ознаку за појединачни правни акт, на којем је (када је реч о виндикацији) засновано спорно право или статус.

Употреба термина *ius* за означавање појединачног правног акта изгледа и филолошки и правноисторијски могућа: у најстаријем периоду то је, у основи, сваки правни акт са непосредним дејством, односно обавезујући садржај таквог акта (34). У том смислу се *ius* приближава првобитном значењу појма *lex*, што показује и пракса да се они међусобно замењују чак и у класичним правним текстовима (35).

IV.

Уколико се схвати на овај начин, *ius Quiritium* би представљало правни акт којим се успоставља нека појединачна правна ситуација, а израз *meum esse ex i. Q.* би значио "(ствар) је моја на основу одлуке Квирита". На први поглед овакво тумачење може да изгледа мање природно него традиционално, које изједначава *ius Quiritium* и *ius civile*: ипак, оно историјски знатно више одговара амбијенту архаичног Рима. Форме адрогације и тестаментна показују да успостављање приватно-правних односа одлукама заједнице није било страним старом цивилном праву. Интервенција скупштине у овим ситуацијама је, свакако, добрим делом била условљена религиозним мотивима, али пре свега чињени-

(31) В. на пример Nicosia, *op. cit.*, нарочито 127ss.

(32) Sinaiski, *Ex iure Quiritium*, Studi Riccobono, 4(1936), 57ss.

(33) Он наводи (*op. cit.*, 63s) низ примера из Гајевих Институција - 3.174: *secundum legem publicam*; 2. 114: *secundum iuris civilis regulam iud.*; на супрот томе стоје *ex contractu* (3.88), *ex delicto* (4.4), *ex iustis nuptiis* (1.90), *ex omnibus causis* (2.88; 90) итд.

(34) У сличном смислу Wieacker, *Ius e lex in Roma arcaica*, Sodalitas (scr. on. A. Guarino), 7(1984), 3110. Етимологија овог термина је иначе недовољно јасна, в. Westrup, *Sur la notion du droit et sur le mode primitif de formation du droit positif*, c'est a dire du droit dit coutumier, TR 11(1932), 1ss; Kaser, *Das altröm. ius cit.*, 11ss; Behrends, *Ius und ius civile*, Symptomika Wieacker, Göttingen, 1970, 12 ss.

(35) Cf. Jhering, *L'esprit du droit romain*, 3. éd., I, Paris, 1886, 218s; Kaser, *ibid.* 64. Б. на пример *lex agraria* из 111. п.н. е.п. 27: *optima lege privatus* према Cic. de l agr. 3. 2. 7. *optimo iure privata*, као и Д 6. 1. 1, 2 *ex lege Quiritium*.

цом да су ови акти имали велики друштвени значај и да су, у тренутку када се указала потреба за њима, представљали новину која је битно мењала устаљене односе. Да ли су се сличне околности могле стећи и на пољу неспорне примене правних аката "квиритског круга" (пре свега манципације) (36) и да ли се у том оквиру могу наћи трагови учешћа заједнице при успостављању индивидуалне правне ситуације? Или једноставније - с обзиром на околност да је пренос својине једина неспорна функција манципације у облику који укључује виндикациону формулу (37) - да ли се може документовати стицање својине на основу одлуке заједнице?

У извесном смислу и сама манципација је обележена елементом јавности: наиме, поред вербалне формуле и либралног акта, њена форма је захтевала и присуство пет сведока. По једном, својевремено доста раширеном тумачењу, они су представљали пет класа центуријске скупштине (38). Али, и када би то могло да се докаже, манципацију би било тешко сматрати изворном "одлуком Квирита" - улога ових сведока је потпуно пасивна. Чак и ако се претпостави да је манципација имала неку претходну развојну фазу, са значајнијим уделом јавности (39), њена форма показује да је она настала спајањем елемената различитог порекла (40); "одлука Квирита" је, у том случају, морала већ раније да постоји као самостални правни акт, на који се манципација ослањала уводним делом вербалне формуле, а можда и кроз присуство сведока.

Ако манципација није била акт који би оправдавао позивање на одлуку заједнице, *in iure cessio* је то могла да буде још мање. У њеној форми је јавноправни елемент, додуше, много јасније изражен него код манципације, јер се стицање својине овде заснива на одлуци магистрата (*addictio*). Ипак, мало је вероватно да би акт једног функционера могао

(36) Има, додуше, основа за тврђење да су се ови акти примењивали у сфери породичних и наследних односа: адрогацијом се успоставља *patria potestas*, која даје право на *vindicatio filii*; при адопцији и еманципацији основни елемент форме је трострука манципација; тестаментарна формула (*itaque vos. Quirites, testimonium mihi perhibetote*) је можда првобитно била примењивана и код манципације (тако Kaser, *Eigentum cit.*, 121 n. 28) итд. - али су сви наведени примери, као и многи други, предмет бројних контроверзи (упор. на пример Bozza, *op. cit.* 13ss, и Corbino, *Schemi giuridichi dell'appartenenza nell'esperienza romana arcaica, La proprietà e le proprietà*, Milano, 1988, 28).

(37) Манципацијом је закључиван и брак (*coemptio*) и састављан квазитестамент (*manc. familiae*) али је у тим случајевима формула *ex iure Quiritium* замењивана другачијом (Gai 1. 123, в. Kaser, *Eigentum cit.*, 159); *adoptio* и *emancipatio* су, са своје стране, вероватно знатно касније конструкције, а не органски настале установе (*ibid.* 162).

(38) Jhering, *op. cit.*, 150s; в. такође и Казерово мишљење у н. 36. Идеја је заснована на податку који даје Fest. *vº classici testes*.

(39) У том погледу постоји непрегледна разноликост хипотеза, в. Diódsi, *op. cit.*, 62ss.

(40) Вербална формула и *gestum per aes et libram* су вероватно настали одвојено и накнадно спојени у један правни посао. Бонфанте (Corso di diritto romano, II (La proprietà), sez. II, Roma, 1928, 141) сматра да је само формула римска, док би *gestum* био опште-латински; в. и Kaser, *Eigentum cit.*, 110ss (због тога он износи идеју о праманципацији као једностраном акту присвајања). Необична је и пасивност преносиоца, као и, строго посматрано, неистинито и недоследно тврђење прибавиоца у вербалној формули: *ego hunc hominem e. i. Quiritium esse aio / isque mihi emptus esto hoc aere aheneaque libra* - пре него што је пренос заиста извршен ("Он најпре слаже, а затим то одмах призна", сликовито објашњава Пагсли, који верује да је први део изјаве првобитно давао преносилац, в. *op. cit.*, 5s).

да се назове "одлуком Квирита": поред тога, постоји готово општа сагласност у науци да је овај начин преноса права настао касније од виндикације, штавише управо инвентивном трансформацијом њене функције (41). Отуда *in iure cessio* није могла да има удела у обликовању "квиритске" вербалне формуле.

Тиме су исцрпене могућности да се матични "квиритски" *modus acquirendi* препозна у неком од цивилних правних послова (42). У Риму се, међутим, својина стицала и актима јавног права, којима би по самој њиховој природи - посебно у условима римске државе, која није била схватана као институција већ као заједница грађана - најпре припадала ознака *ius Quiritium* у изложеном смислу. Неки од њих могу да се документују, или бар довољно убедљиво претпоставе, управо за период формирања установа цивилног права.

Најпоузданији су изворни подаци о формирању основне масе земљишта у индивидуалној својини. По традицији, римска држава је створена освајањем и њена територија је "до последњег педља" била плод успешних ратова (43): као таква, она је била *ager publicus* и начелно изван цивилног правног промета. Својина се на њој могла стећи само доделом (*adsignatio*) на основу посебног закона (*lex agraria*) (44). Тиме је појединачна парцела постајала *fundus privatus* и истовремено *res Mancipi*. Овде није реч о стицању "у складу са законом (*secundum legem*)" у уобичајеном смислу, већ се сматрало да је право својине непосредно установљено законом (*ex lege*) (45).

У току Републике једино на оваквим земљиштима (а такође и у корист власника истоврсних парцела) могле су да се установљавају цивилне службености. Најстарије међу њима (службености пута и воде) убрајане су, као бестелесне ствари, у *res Mancipi*: истовремено, то су једина права - поред својине - за која римски правници наводе могућност установљења путем *lex specialis* (46). Вероватно се радило о

(41) В. на пример Bonifante, *Corso cit.*, sez. II, 148s; Kaser, *Eigentum cit.*, 199ss; cf. Diósdí, *op. cit.*, 84 n. 129. Другачије једино Levy-Bruhl, *Quelques exceptions* извдмили из très ancien droit romain, Paris, 1934, 114ss.

(42) *Usucapio* је такође била *adquisitio civilis*, али њен првобитни облик (*usus auctoritas*) вероватно није старији од закона XII таблица и контроверзнија чак и од мунципа- ције (В. нпр. Diósdí, *op. cit.*, 85ss); због тога не може да буде укључена у ово разматрање.

(43) *Nec enim fenne quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat.* - Liv. ab u. c. 2. 48. 3.

(44) Мишљење потиче од Момзена (*Die italische Bodentheilung und die Alimentartafeln*, Ges. Schriften, V, 1908, 123ss; в. такође Weber, *Römische Agrargeschichte*, Stuttgart, 1891, 151; Zancan, *Ager publicus*, Padova, 1935, 28). Једини систематски покушај да се оно оспори је био Бодуенов (Beaudouin, *La limitation des fonds de terre dans ses rapports avec le droit de la propriété*, RHD 17(1893), 680ss; 18(1894), 157-222; 310), али он није понудио алтернативу. Диожидјева резерва (*op. cit.*, 37) односи се само на легендарне *heredia*.

(45) Тако у целом тексту епиграфског *lex agraria* из 111. године п. н. ере (С. i. l. I, n. 200, в. нарочито 9. и 10. ред; *quoius eum agrum... ex lege plebeive scito esse oportet*). Из ове формулације се може непосредно извести субјективна претензија *meum esse ex lege plebeive scito*, што је у основи истоветно са "квиритском" вербалном формулом (Kaser, *Die Typen der Römischen Bodenrechte in de späteren Republik*, ZSS 62(1942), 14 n. 40a).

(46) D 39. 3. 1., 23: *Denique ait (Labeo) condicionibus agrorum quasdam leges esse dictas, ut, quibus agris magna sint flumina, liceat mihi, scilicet in agro tuo, aggeres vel fossas habere; Ibid. 2 pr.: In summa tria sunt, per quae inferro locus superioris servit: lex, natura loci, venustas*. Због тога су већ елантни юристи порекло сеоских службености изводили из аграрних закона (в. Capogrossi-Colognesi, *op. cit.*, 4s) Слично мишљење је имао и Brugi, *Le dottrine giuridiche degli agrimensori romani*, Verona-Padova, 1897, 374ss.

посебним одредбама оних истих закона којима је додељивана својина на парцелама.

У основи је сличан овоме био и поступак са робовима. У време када Рим још увек није имао поуздан излаз на море нити значајну размену са другим заједницама (47), практично једини спољашњи извор ропства били су ратови. Према најранијим сведочењима правника, једини начин да ратни заробљеници постану робови била је јавна продаја (*venditio sub corona*) (48). Овакав "комерцијални" однос заједнице према ратној добити није био својствен раној Републици (49); за епоху закона XII таблица и пре њега вероватнија је бесплатна додела у форми сличној оној код земљишта, или на мање формалан начин, о којем има података када је реч о другим стварима из ратног плена.

Према Цицероновом сведочењу, један од начина да се стекне коњ било је учешће у јавној подели ратног плена (*predae sectio*) (50). Током Републике су, иначе, припадници коњичког реда добијали од државе новац за набавку коња који им је био потребан у рату (*aes equestre*), као и за његово издржавање (*aes hordiarium*) (51); за ранији период је, међутим, вероватнија натурална додела. У једном фрагменту Ливије говори о јавној подели говеда коју је обавио конзул на скупу грађана (*contio*) (52); радило се о награди за војне заслуге, али је то могао да буде и рутински поступак. Мора се имати у виду да сиромашни плебејци, који су иначе били редовни корисници бесплатних подела земље, од својих парцела не би имали користи ако им истовремено и на исти начин не би била обезбеђена радна стока за њихову обраду. Каснији правници управо ову стоку сматрају стварима које прате правну судбину земљишта (*instrumentum fundi*) (53).

V.

Сви наведени подаци односе се на акте којима својина није преносена у оквиру истог правног поретка - овде би то било старо *ius civile* - већ су на тај начин ствари биле по први пут укључиване у правни промет и добијале цивилни режим *res mancipi*. Исто тако је у свим случајевима, на мање-више видљив и формалан начин, акт којим се установљава право својине представљао одлуку заједнице.

Уколико се прихвати изложена реконструкција, смисао манципације био би у томе да се лице којем ствар није додељена одлуком заједнице доведе у такав положај актом цивилног права. Због тога прибавилац износи (неистинито) тврђење да је био корисник јавне доделе, а изостанак оспоравања од стране стварног концесионара ("преносио-

(47) Најстарији археолошки налази у римској луци Остији потичу из IV в. п.н. ере, в. Bloch-Carcopino, *Histoire romaine*, II: La republique romaine, sect. 1, fasc. 1, Paris, 1929, 155.

(48) Caelius Sabinus ap. Gell. 6(7).4. 3; в. такође Varro, r. r. 11. 10. 4.

(49) Продаја или закуп државних земљишта нису практиковани пре IV-III в. п.н. ере (в. на пример Burdese, *Studi sull'ager publicus*, Torino, 1952, 44), а ни тада отуђење није било неопозиво, као што је било код бесплатне доделе.

(50) Cic. de inv. 1. 45. 84; cf. Costa, *Cicerone giureconsulto*, I, Bologna, 1927, 104.

(51) Mommsen, *Röm. Staatsr. cit.*, III, 256s.

(52) Liv. 7. 37. 1-2.

(53) Ulp. D 33. 7. 8 pr. На другом месту он слично означава стоку која спада у *res mancipi* (reg. 19. 1). Cf. Bonfante, *Corso cit.*, sez. I, 173.

ца") и присутних грађана (сведока) конвалидује ту изјаву (54). Такво решење би било блиско духу других формалистичких и апстрактних послова старог права, у основи аналогно стибулацији или каснијој *in iure cessio*.

У вези с тим је потребно, без упуштања у друге њене спорне аспекте, да се осветли једна дилема око дејства манципације. По владајућем уверењу, наиме, она није могла да се користи за пренос *res nec mancipi* (55); малобројни опоненти не виде довољно разлога за такво ограничење, с обзиром на то да је употреба метала и ваге ради плаћања пре појаве новца свакако било редовна појава, а има и конкретних података (истина познијих) о примени манципације на *res nec mancipi* (56). Питање је од непосредног значаја за тему овог рада, јер већина аутора сматра да истоветност основног дела вербалне формуле подразумева заједничку сферу примене манципације и виндикације (57). Штавише, због једнодушног уверења да је виндикација заштитни знак римске својине, на овај начин се отвара општи проблем правног статуса *res nec mancipi*.

Решење које је преовладало свакако је радикално, али и доследно: пошто је искључиву везаност манципације за *res mancipi* у старом праву тешко оспорити, а и њу одвојити од осталих реквизита својине, Бонфанте је закључио да *res nec mancipi* изворно уопште нису могле да буду предмет квинитске (једине правом признате) својине (58). Овај став су подржали и у неким елементима допунили бројни други аутори (59), и отуда утисак да Бонифантеова теорија има критичаре, али не и убедљиву алтернативу (60). Неки њихови аргументи су ипак значајни: нема сумње да су већ по Закону XII таблица *res nec mancipi* могле да буду предмет цивилних аката који не користе формулу *ex iure Quiritium*, као што су деобне тужбе или легати; ни за ограничење узупапије на *res mancipi* нема добрих аргумената.

Чини се да обе стране у ову расправу улазе пренаглашено романтички, прецењујући улогу својине и виндикације у старом *ius civile*. Ни

(54) Можда одредба Закона XII таблица (VI, 1) "*cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita ius esto*" управо санкционише овакав поступак.

(55) То имплицира сам назив ових ствари, а изричито каже Улпијан (reg. 19. 3, cf. ib. 7-9; в. и Gai. 2. 22); детаљније Bonfante, Corso cit., sez. II, 142ss: cf. Kaser, ZSS 1988 cit., 125.

(56) В. Watson, The Law of Property in the Later Roman Republic, Oxford, 1968, 18ss; Станојевић, Римско право, Београд, 1993, 195.

(57) Другачије Diósi, op. cit., 69.

(58) Bonifante, *Forme primitive ed evoluzione della proprietà romana (res mancipi e res nec mancipi)*, Scritti, 2, Roma-Torino 1928, 177s; Corso cit., sez. I, 176. Таква ситуација се, по његовом мишљењу, одржавала до Цицероновог времена.

(59) Тако Cuij, *Institutiones juridicæ des Romains*, I, Paris 1904, 77 каже да су *res nec mancipi* биле предмет "фактичке својине"; Costa, Cicerone cit., 94 додаје нове аргументе. Каснији следбеници задржавају Бонфантеове ставове о везаности цивилних установа за *res mancipi*, али се уопште не изјашњавају о правном режиму осталих ствари: Mayer-Maly, *Studien zur Elementarliteratur über die usucapio*, Studi Betti III, Milano, 1962, 486 ограничава и примену узупапије на *res mancipi*; исто Pugsley, op. cit., 38ss, који ову интерпретацију знатно проширује (cf. 28ss; 98ss); в. и Behrends, op. cit., 51. Најистакнутији заступник ове теорије у новије време је Kaser (в. ZSS 105 cit., 125s).

(60) Капогроси-Колоњези (op. cit., 172ss; 256ss) и Диожди (op. cit., 58s; 69) настоје да докажу примењивост виндикације на *res nec mancipi*, али је њихово уверење да је иста формула могла да има различите правне импликације у сукобу са основним концептима римског права.

својина као самостално право, ни *rei vindicatio* нису познати другим старим и архаичним правима; назив за својину није постојао ни у Риму до пред крај Републике, па је у најмању руку сумњиво да је постојала јасна представа о тој установи. Напротив, вероватније је да је и овде својина била схваћена као чињеница од које право полази у изградњи механизма правног саобраћаја и даје јој заштиту пре свега деликтним тужбама, а у крајњој линији и санкционисањем читавог система цивилно-правних односа (61). Виндикација је и у класичном праву била врло неповољна за тужиоца, па јој се свакао прибегавало само када није било никакве друге могућности. Њен правноисторијски значај је пре свега у томе што је омогућила да се домисли својина као самостална установа, али је то учинила тек класична јуриспруденција (62).

Уз објашњење појма *ius Quiritium* које је овде предложено проблем изгледа нешто другачије. Не би могло да се постави питање да ли су *res nec mancipi* биле предмет квинитске својине или не, јер употреба таквог назива за својину у периоду формирања цивилних установа не би имала смисла (63). *Ius Quiritium* - одлука Квинита - представља само један од основа стицања својине, а не правни квалитет својине: иначе, ствар која није искључена из правног промета појединцу је могла да припада (*meum esse*) на основу куповине, поклона, легата (*ex empto, ex donato, ex legato*) итд. - а *res mancipi*, поред тога, и *ex iure Quiritium* (64). Овај последњи основ се није помињао уз *res nec mancipi* због тога што тај део ратног plena није укључиван у јавну поделу (65). То не значи обавезно да се манципација - тачније продаја *per aes et libram* - није примењивала на ове ствари: за њих се једино није могло рећи *meum esse ex iure Quiritium* (66).

(61) Због тога није озбиљан аргумент Бонфантеових критичара да би ограничење виндикације на *res mancipi* лишило заштите својину на многим вредним стварима: на сличан начин су били "незаштаћени" власници ових ствари у неким развијенијим правним системима него што је било *ius civile vetus*. Римско право је, штавише, већ при првим наговештајима живљег правног саобраћаја почело да ствара погоднија средства заштите него што је виндикација (Pugsley, *op. cit.*, 98ss верује да је улогу виндикације код *res nec mancipi* имала *condictio furtiva*).

(62) И тада је овај појам конципиран другачије него што се обично приписује римском праву; в. о томе мој чланак *Неке особености римског схватања својине*, "Архив" 1989, 1-2, 105ss.

(63) Термин "квинитска својина", иако близак сваком правнику, уопште није римски већ је нека врста романистичке конвенције: нема ниједног римског текста, па ни у класичном или посткласичном праву, у којем би се могао наћи овај термин (De Vissher, *op. cit.*, 319). У том погледу је посебно илустративна конституција у *CI 7. 25 De nudo ex iure Quiritium tollendo*.

(64) Занимљиво је да Wubbe, *Usureceptio und Relatives Eigentum*, TR 28(1960), 13ss, развијајући консеквенце Казеровог учења о "relatives Eigentum", долази до закључка да је у старом *ius civile* било више типова својине у зависности од основа по којем је ствар стечена (он помиње "Kaufeigentum", "Haftungseigentum", "Vermächtniseigentum").

(65) По општем мишљењу у доба старог права су ствари одузете од непријатеља припадале војнику који их је окупирао (в. на пример Станојевић, *op. cit.*, 192), али у другој половини Републике оне су у начелу постајале државна својина (опширно о *occupatio bellica* в. Watson, *The Law cit.*, 68ss). Земља је, међутим, одувек припадала држави; отуда изгледа логично да је овај режим најпре уведен за *res mancipi*.

(66) Као што је постојао низ других правних послова у овој форми, а безведене вербалне формуле (*nexum, solutio per aes et libram, coemptio* итд.).

VI.

Преостале мање-више неспорне ситуације у којима се примењивала одредба *ius Quiritium* - додела грађанства Латинима и спорови о слободи - у суштини су две стране исте појаве, и код њих је примену формуле у предложеном смислу знатно лакше објаснити него код својине. Грађанство се, наиме, све до краја Републике стицало практично само одлуком скупштине (67), па је вероватно због тога и настала поменута фраза *ius Quiritium consequi* из текстова Гаја и Улпијана: али, овде није било повода за имплантацију формуле у неки цивилни акт. Старо право је, међутим, познавало спор о слободи неког лица који се могао покренути виндикацијом *in servitutem* (на захтев потенцијалног господара), односно *in libertatem* (на захтев трећег (*adsertor*), а у корист лица које се неосновано налази у положају роба). Симетрија ове две виндикације, а и немогућност да грађанин постане роб *stricto sensu*, указује да је механизам настао да би се решавали спорови о статусу ослобођеника. Проблем се, дакле, своди на питање: да ли је неко лице могло да стекне слободу *ex iure Quiritium*, тј. одлуком заједнице?

Господар је роба могао, по *ius civile*, да ослободи на три начина - тестаментом, уписом у ценз и посебним поступком уз учешће магистрата. Података о времену њиховог настанка нема: али, овај последњи (*manumissio vindicta*) је насумњиво, слично ин јуре цесији, конструисан као привидна парница. Сличне особине показује и *manumissio censu*, па је стога ослобођење роба путем тестаamenta вероватно најстарија од три цивилне форме манумисије (68). Тај тестамент се, као што је поменуто, састављао пред скупштином, чијим се члановима тестватор обраћао као "Квиритима" који треба да му дају свој *testimonium*. Овоме треба додати чињеницу да је, као награду за посебне заслуге и независно од власникове воље, роб могао да добије слободу јавним актом (69). Због тога се чини основаном претпоставка да је у периоду када су настајале установе "квиритског круга" за свако ослобођење роба била потребна одлука заједнице. Тиме би, штавише, могла да се објасни недовољно запажена аномалија цивилног права да сваки ослобођеник аутоматски постаје римски грађанин: таква могућност није постојала у другим античким правима.

VII.

На који начин ове анализе могу да буду од користи при испитивању порекла *legisactio sacramento in rem*, односно виндикације као њеног основног обележја? Ако један овакав судски поступак није настао дејством општих чинилаца који су обликовали структуру архаичних права - а непостојање сличних решења у правним системима сродним и савременим римском показује да није - његов настанак се у том случају мора приписати утицају развојних посебности Рима у периоду који је претходио Закону XII таблица. Те посебности се тешко могу открити у

(67) *Iussu populi*, Liv. ab u. c. IV, 4; cf. Cic. p. Balb. 10. 25. В. Mommsen, Staatsr. cit., III, 328.

(68) Тако Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte*, II, Leipzig 1901, 130s.

(69) В. Costa, *Storia cit.*, 137.

економској сфери, из које би се најпре очекивали подстицаји стварању нових инструмената приватног права. Римска привреда је, уз повремене осцилације изазване махом споља, задржала натурални и породични карактер још дуго после прве кодификације. Али, за то време се на социјалном и политичком плану одвијају промене које су дале основни тон читавој раној историји Рима. То је, с једне стране, етрурска доминација и стварање политичких установа изван родовско-племенске организације, а са друге борба плебејаца за побољшање свог економског положаја и истовремено за укључивање у институционализовани живот заједнице. Ове две појаве су, у ствари, међусобно повезани видови јединственог процеса прерастања Рима у град-државу (70). Ако формула *ex iure Quiritium* повезује легисакцију *in rem* са механизмима јавне дистрибуције добара, ослобађања робова и доделе грађанства (71) онда се и настанак тог поступка може објаснити у оквиру наведеног процеса. Према расположивим подацима, наиме, редовни корисници аграрних реформи били су плебејци - то је и био један од најважнијих мотива друштвених сукоба; ослобођеници и нови грађани су, такође, укључивани у редове плебејаца и делили њихову економску и политичку судбину. Због тога се постанак виндикације - као и других приватноправних аката који су снабдевени формулом *ex iure Quiritium* - може посматрати у контексту политичког развоја Рима.

Доба владавине последњих краљева етрурског порекла, посебно друга половина VI века п.н. ере, није само период убрзане изградње политичких установа града-државе, већ и најзначајнијих успеха плебејаца. У извесном смислу, тек од тада - условно, од реформи Сервија Тулија - они су постали део римске политичке заједнице. Чини се да је управо у том оквиру, уз стварање економских и статусних предуслова за учествовање плебејаца у друштвеном животу, створен и правни механизам који је требало да им омогући заштиту стеченог положаја. С обзиром на потребе које је требало да задовољи, он није имао упориште у традицији; због тога прибегавање конструкцији, како порекло легисакције *in rem* види Волф, или бар темељно прилагођавање неког постојећег поступка, изгледа сасвим могуће.

Својевремено је Вебер, истражујући пре свега римско аграрно уређење, дошао до уверења да је виндикација статусно посредована тужба и да отуда долазе и разлике између ње и редовног судског поступка изведеног из деликата (72). Идеја је заснована на претпоставци да је виндикација била аналогна грчка *διαδικασία*, а да је такав судски поступак настао због комунитарне природе града-државе. Каснија истраживања су, ипак, показала да грчко право није познавало поступак сличан легисакцији *in rem* (73); тако је виндикација остала усамљени

(70) Овај општи развој је данас, ако се занемаре спорови о појединим његовим аспектима, у науци углавном прихваћен (в. De Martino, *Storia della costituzione romana*, sec. ed., I, Napoli, 1978, 85ss).

(71) У анализи стицања права која се штите виндикацијом изостављена је, због спорне формуле (в. н. 29), *vindicatio filii*; ипак, и овде би се могло бранити предложено схватање *iur Quiritium*, јер се и *patria potestas* по правилу стицала јавним актом (тестамент *calatis comitiis*, *adrogatio* - адопција је свакако знатно каснија).

(72) Weber, *Die römische Agrargeschichte*, Stuttgart 1891. 77ss; Id., *Привреда и друштво* cit., 560s. Подржао га је Behrends, *op. cit.*, 50s.

(73) В. Thür, cit. у напомени 5.

изузетак, који се може разумети само из угла сопственог, римског окружења. На неки начин, међутим, Веберова замисао је блиска решењу које је овде изложено. Виндикација, наиме, првобитно није штитила неко право или статус саме по себи, већ само ако су установљени на начин који је означаваан као *ius Quiritium*. Заиста је тешко претпоставити да је примитивна правна мисао код својине (за коју још увек нема назив!) и статуса могла да открије један такав заједнички елемент као што је дејство *erga omnes*, и да им стога додели јединствену квалификацију и исти механизам процесне заштите. То би, напротив, било сасвим природно ако је основна идеја била да се заштити *titulus* новостеченог друштвеног положаја. Због тога се може рећи да је изворна функција *legisactio sacramento in rem* била заиста посредована статусом, иако не на општи начин и под утицајем општих чинилаца, како је веровао Вебер.

Тек је каснији развој права, у условима сложенијег привредног живота и повећаног интересовања правника за сферу имовинских односа, на овом терену дао решења блиска савременим схватањима. Последњи векови Републике нису донели само ново материјално право, већ и низ битних промена у судском поступку. У том оквиру је, по свему судећи, у погледу форме и функције редефинисан и поступак *in rem* (74). Може се основано претпоставити да се једна од новина састојала у проширењу виндикације на *res nec mancipi*, јер је и новостворени термин, *dominium*, означавао сваку ситуацију у којој је била допуштена изјава "*res mea est*". То је било олакшано чињеницом да је првобитни смисао квалификације *ex iure Quiritium*, настале у сасвим другачијим историјским околностима, већ дуго био заборављен.

(Примљено 11. фебруара 1995)

Dr. Miroslav Milošević
Assistant Professor of the Faculty of Law in Belgrade

IUS QUIRITIMUM AND THE GENESIS OF ROMAN VINDICATION

Summary

Although vindication is a specificity of early Roman law, significant for the creation of modern notion of absolute rights, its origin is not sufficiently known. Inadequacy of the existing conceptions in this matter is to quite a degree due to lack of adequate attention to the introductory formula of vindication, where parties invoke the *ius Quiritium*. That this phrase is only a reference to the existing law is not supported by authors who dedicated special studies to this subject. According to them *ius Quiritium* was rather a kind of legal ground.

After stating arguments for such an interpretation and an analysis of legal acts presumably related to the above term the author concludes that *ius Quiritium* in ancient law is probably a term applied to decisions of Roman community, as a rule - assembly, on instituting particular rights or status (i.e. granting of land by way of *adsignatio*, distribution

(74) Казер сматра да је велики значај за развој класичног својинског концепта имала појава поступка *per sponsionem*, в. *Eigentum cit.*, 277ss.

of booty, freeing of slaves or granting citizenship). Since these procedures were at the time of forming of the old *ius civile* (before the XII Tables) in the middle of social conflicts, the author considers that the *legisactio sacramento in rem* originated through deliberate effort of interpreters, in order to provide a mechanism of protection for relations new in the legal system.

At first vindication does not protect a right as such but the individual legal situation established by an act of the community. Only after the development of law and in concordance with the needs of the late Republic, vindication came to be a regular procedural means.

Key words: *Ius Quiritium*. - *Legisactio*. - *Vindicatio*.

Miroslav Milošević
chargé de cours à la Faculté de droit de Belgrade

IUS QUIRITIUM ET LA NAISSANCE DE LA VINDICATIO ROMAINE

Résumé

Même si la *vindicatio* constitue la caractéristique du plus ancien droit romain et s'avère très importante pour la création de la notion moderne des droits absolus son origine n'est toujours pas suffisamment étudiée. Après avoir exposé les diverses conceptions existantes, l'auteur conclut que leur partialité résulte en grande partie du fait que les chercheurs ont consacré peu d'attention à la formule introductive de la *vindicatio*, dans laquelle les parties invoquent le *ius Quiritium*.

La thèse selon laquelle cette phrase ne constitue qu'une invocation du droit en vigueur, d'ailleurs dominant, n'a pas été acceptée par les auteurs ayant consacré à ce thème des études spéciales. La plupart d'entre eux remarque que le *ius Quiritium* désignait plus probablement une sorte de base juridique.

Après avoir exposé les arguments en faveur d'une telle interprétation et avoir analysé les actes juridiques auxquels ce terme pourrait se rapporter, l'auteur conclut que le *ius Quiritium* désignait probablement dans le droit archaïque les décisions de la communauté romaine, en règle générale de l'assemblée, concernant l'établissement de statuts ou de droits particulier (attribution de terres par *adsignatio*, partage du butin de guerre, affranchissement d'esclaves ou octroi du statut de citoyen). Puisque ces actes se trouvaient au sein des conflits sociaux à l'époque de la formation de l'ancien *ius civile* (avant la Loi des XII Tables), l'auteur estime que la *legisactio sacramento in rem* pourrait être le fruit d'un effort conscient des interprètes, visant à assurer un mécanisme de protection des rapports qui constituaient une nouveauté dans le système juridique.

Dans un premier temps la *vindicatio* ne protégeait pas le droit en tant que tel, mais la situation juridique particulière établie par un acte de la communauté; ce n'est qu'avec le développement ultérieur du droit, en accord avec les nouveaux besoins de la période tardive de la République que la *vindicatio* se transformera en moyen de procédure régulier.

Mots clés: *Ius quiritium*. - *Legisactio*. - *Vindicatio*.